
„Postanowienie Rzeczypospolitej Obojga Narodów” – komentarz filologiczny do aktu unii lubelskiej roku 1569

STANISŁAW DUBISZ

Uniwersytet Warszawski, Polska

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4784-5399>

„Abiejų Tautų Respublikos įsteigimas” – 1569 m. Liublino unijos akto filologinis komentaras

Santrauka. 1569 m. Liublino seime sudaryta unija įsteigtos Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bendrosios institucijos ir sukurta Abiejų Tautų Respublika, kuri gyvavo iki 1795 m. Be bendro abiejų valstybių bajorų renkamo valdovo, įsteigtas bendrasis seimas, bendroji užsienio ir gynybos politika bei valiuta. Kariuomenė, išdas, teisinės sistemos, įstaigos ir teismai liko atskiri. Filologiškai svarbūs Liublino unijos akto apibūdinimui yra šie žymenys: tekstas lenkų kalba ir jo stilistinė priklausomybė, dokumento signatarų pavardžių formų įvairovė, teksto kompozicija ir jame esantys oficialaus ir retorinio stiliaus žymenys, lemiantys jo informacinę ir įtikinamąją funkcijas.

Reikšminiai žodžiai: Liublino unija – tekstas – kompozicija – stilistika – retorika – informacinė ir įtikinamoji funkcijos.

„Establishment of the Polish-Lithuanian Commonwealth” – a philological commentary to the 1569 Union of Lublin act

Summary. The Union signed at the Sejm of 1569 in Lublin established common institutions for the Kingdom of Poland and the Grand Duchy of Lithuania, creating the Polish-Lithuanian Commonwealth which lasted till 1795. Apart from the monarch elected by the nobility of both states, it established a common legislature (Sejm), foreign and defense policy and currency. The armies, treasuries, law systems, state offices and judiciaries remained separate. The philological aspects important of the characterization of the Union comprise of the fact it was written in Polish and its stylistic affiliation, the document's signatories name form diversity, the way the text is composed and official and rhetoric style determinants included, which imply both informative and persuasive functions.

Keywords: Union of Lublin – text – composition – stylistics – rhetoric – informative and persuasive functions.

Tytułem wstępu

1 lipca 1569 r. na sejmie w Lublinie, w którym uczestniczyli członkowie Sejmu Korony Polskiej oraz Sejmu Wielkiego Księstwa Litewskiego został zaprzysiężony akt unii lubelskiej, którego punkt 3. głosił, co następuje:

Iż już Królestwo polskie i Wielgie Księstwo litewskie jest jedno nierozdzielne i nieróżne ciało, a także jedna a spolna Rzeczpospolita, która się z dwu państw i narodów w jeden lud zniosła i spoiła.

W punkcie zaś 19., stanowiącym konkluzję całego dokumentu, stwierdzono:

A te wszystkie rzeczy tu **postanowione** [wyróżn. S.D.] i obwarowane ani przez Jego Królewską Mość, ani przez pany rady, inie wszystkie stany i posły ziemskie obojga narodu za spólnym zezwoleniem ani pojedynkiem od której części i strony nie mają nigdy wiecznym(i) czasy być wzruszane i odmieniane, ale wieczne, całe i mocne zachowane być mają¹.

W ten sposób dokonało się „postanowienie” Rzeczypospolitej Obojga Narodów, która trwała do 1795 r.

Geneza polityczna

Polityczny ciąg zdarzeń, który doprowadził do unii lubelskiej, swój początek wzięł w roku 1505, kiedy to sejm zebrany w Radomiu podjął słynną uchwałę zwaną *Nihil novi* („Nic nowego” bez zgody sejmu), ustalając podstawowe formy ustrojowe Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego, decydujące o uprzywilejowanej pozycji szlachty i jednolitości stanu szlacheckiego w tych obu – *de facto* – samodzielnych państwach.

Trzeba bowiem pamiętać, że związek Polski i Litwy utrzymywał się wówczas jedynie na zasadzie unii personalnej (Kazimierz Jagiellończyk, Aleksander, Zygmunt Stary i Zygmunt August byli jednocześnie królami Polski i wielkimi książętami Litwy), unii dynastycznej (Władysław Jagiełło czy Jan

¹ Źródło: http://www.polska.pl/info/archiwa/unia_lubelska/tekst.htm. Materiał językowy i cytaty prezentowane w niniejszym artykule podawane są według tej notacji.

Olbracht byli królami a Witold bądź Aleksander – wielkimi książętami) lub na zasadzie określonych umów międzypaństwowych (np. układ z 1499 r., który gwarantował Litwie polską pomoc w czasie wojen z Moskwą).

Dominujący politycznie status polskiej szlachty znajdował wielu zwolenników na Litwie. Statuty litewskie z lat 1529 i 1566 ustanowiły ustrój polityczny Litwy analogiczny do istniejącego w Polsce, a to z kolei stało się podstawą rozwoju ruchu egzekucji dóbr i praw, dążącego do ograniczenia na Litwie oligarchii magnackich rodzin Radziwiłłów, Gasztołdów, Olelkowiczów, Słuckich, Ostrogskich.

W latach 1553, 1557, 1558 i następnych Litwa oraz (jako jej sprzymierzeniec) Polska uwikłały się w wojny o Inflanty, które nie przyniosły sukcesów i uświadomiły wszystkim konieczność mocniejszych związków politycznych Królestwa z Wielkim Księstwem w celu ochrony dotychczasowych granic i ekspansji terytorialnej.

Uzyskanie zwycięstwa na sejmie w Piotrkowie w 1562 i 1563 r. przez przedstawicieli ruchu egzekucji dóbr i praw koronnych w Królestwie, do czego przyczynił się król Zygmunt August, wspierając stronę egzekucyjną przeciwko oligarchii magnackiej, wzmocniło jego pozycję oraz tendencje do centralizacji władzy nad oboma państwami i swobody wyznaniowej na całym jego obszarze (co m.in. zniosło ograniczenia prawne szlachty prawosławnej), a zarazem ustabilizowało ustrój demokracji szlacheckiej.

Konsekwencją tego było zwołanie w 1568 r. sejmiku koronnego w Lublinie (można by go nazwać „zjednoczeniowym”), w którym uczestniczyli również przedstawiciele Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Unia ta ustanowiła instytucje wspólne dla Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego – oprócz władcy (króla i zarazem wielkiego księcia) wybieranego wspólnie przez szlachtę obu krajów, również wspólny sejm, politykę zagraniczną i obronną oraz wspólną monetę. Odrębne miały pozostać m.in. armia, skarb, prawo, sądy i urzędy.

Język i tekst dokumentu

Zaprzyiężony dokument unii lubelskiej został sformułowany w języku polskim. Jest to wynikiem upowszechniania się w życiu publicznym XVI-wiecznej Rzeczypospolitej tendencji i wartości renesansowych z jednej strony, z drugiej zaś – jak należy domniemywać – świadomej polityki językowej prowadzonej przez króla Zygmunta Augusta. Renesans, oprócz ogólnoeuropejskich kategorii takich jak: humanizm, reformacja, antropocentryzm, intelektualny pragmatyzm, estetyczny klasycyzm, wprowadził do dekalogu

polskich wartości trzy nowe składniki: pojęcie narodu (oczywiście szlacheckiego), pojęcie ojczyzny (jako odpowiednika łac. *patria*), oraz pojęcie polskiego języka narodowego².

Jako język państwowy, urzędowy, polszczyzna właśnie w XVI w. zaczyna dominować, stopniowo wypierając łacinę i język niemiecki. Posługiwało się nią ok. 50% całej populacji państwa wielonarodowego, chociaż terytorialnie obejmowała ona swym zasięgiem głównie ziemie Królestwa Polskiego i Prus Książęcych. Dekretem królewskim z 1537 r. na jej rzecz ograniczono używanie języka niemieckiego w największej świątyni krakowskiej, kościele Mariackim; w 2. połowie XVI w. stała się podstawowym językiem ksiąg sądowych, dokumentów cechów rzemieślniczych i diariuszy sejmowych. Inaczej jednak przedstawiała się jej rola na obszarze Wielkiego Księstwa Litewskiego, gdzie językiem państwowym i urzędowym był język ruski (staro-cerkiewno-słowiański na substracie białoruskim lub ukraińskim) i gdzie polszczyzna została uznana za język urzędowy dopiero w 1697 r. Dodać także trzeba, że na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego terytorialnie dominowały dialekty białoruskie i ukraińskie, a dialekty litewskie obejmowały jedynie rdzenną Litwę i Żmudź, czyli jego północno-zachodnią część³.

W tej sytuacji sformułowanie dokumentu unii lubelskiej po polsku było – po pierwsze – zgodne z normą sejmu Królestwa Polskiego. Wszak pierwotnie sejm zwołany w Lublinie był sejmem Królestwa, a przedstawiciele sejmu Wielkiego Księstwa przybyli na obrady jako opozycja i dopiero po zmianie stanowiska dołączyli do sejmu stanowiącego unię. Po drugie, miało jednoznacznie sygnalizować to, że w Rzeczypospolitej Obojga Narodów właśnie polszczyzna ma się stać prymarnym kodem państwowym i urzędowym. W tym kontekście język polski stawał się drugim – oprócz ustroju demokracji szlacheckiej – zwornikiem nowej tradycji wieloetnicznego i wielowyznanowego państwa.

Tekst *Unii lubelskiej* jest zwarty, w dzisiejszej formule zapisu mieści się na kilku stronach. Formalnie rzecz ujmując, dzieli się na preambułę i część zasadniczą składającą się z 19 punktów. Ze względu jednak na zawartość treściową należy wyróżnić jego trzy zasadnicze części:

- 1) preambułę, zawierającą apostrofę *W imię Pańskie amen. Ku wiecznej pamiętce sprawy niżej opisanej* oraz listę sygnatariuszy dokumentu;

² Zob. S. Dubisz, *Polski dyskurs odrodzeniowy – kultura, polityka, religia, język*, „Przegląd Humanistyczny” 2004, nr 4, s. 27–42.

³ Zob. *Pod wspólnym niebem. Rzeczypospolita wielu narodów, wyznań, kultur (XVI–XVIII w.)*, pod red. I. Kąkolewskiego i M. Kopczyńskiego, Warszawa 2012, s. 25–27, 97.

należy podkreślić, że są to sygnatariusze wyłącznie ze strony Wielkiego Księstwa Litewskiego, ponieważ dokumentowi nadano formułę odnowienia unii z Koroną Polską przez panów rady i posłów ziemskich Księstwa;

- 2) zasadniczą część dokumentu (pkt. 1–18), zawierającą motywacje tego przedsięwzięcia, adresy do króla oraz omówienie zasadniczych treści z zakresu polityki wewnętrznej;
- 3) część końcową (pkt. 19), zawierającą konkluzje, zobowiązania i przysięgi.

Taka struktura tekstu odpowiada zasadom klasycznej retoryki, pełniąc oprócz funkcji informacyjnej i deklaratywnej, również funkcję perswazyjną.

Sygnatariusze dokumentu

Jak już zaznaczono wyżej, w preambule wymienieni zostali jedynie sygnatariusze ze strony Wielkiego Księstwa Litewskiego, którzy zaprzysięgali odnowienie unii z Koroną. Ich określenia mają postać zróżnicowaną:

- 1) Imiona z funkcjonalnie prymarnymi formami nazwiskowymi zakończonymi na *-owicz // -ewicz // -icz* (np. *Jan Chodkiewicz, Ostafiej Wołowicz, Stanisław Naruszewicz, Andrzej Stankiewicz, Maciej Jacynicz, Izmajło Zienkowicz*).
- 2) Imiona z formami nazwiskowymi na *-ski* (np. *Malcher Snowski, Maciej Sawicki, Iwan Ilgowski, Hrehory Makarowski, Michajło Sokołowski, Hieronim Opachowski*).
- 3) Imiona z określeniami funkcji lub członami nazwiskowymi o różnej genezie i postaci (np. *Walerjan biskup wileński, Malcher Szemiott, Mikołaj Talwosz, Jan Kiszka, Ławryn Wojna, Jan Wołczek, Michajło Hałaburda, Andrzej Dzierżko, Fiedor Kopeć, Tymofiej Hurko, Dominik Pac, Adam Pocij, Szadzibor Dowgird, Kasper Giedroń*⁴).

To zróżnicowanie pozwala na kilka wniosków:

- 1) z wyjątkiem kilku, są to formy imiennicze i nazwiskowe przedstawicieli stanu szlacheckiego i magnaterii, widać zatem, że dominują tu

4 Por. m.in. W. Kuraszkiewicz, *Nazwiska na -owic w Warszawie XV–XVI wieku*, „Język Polski” 1951, nr 1, s. 23–29; S. Rospond, *O nazwiskach na -ski*, „Poradnik Językowy” 1966, z. 1, s. 1–12; S. Dubisz, *O „nobiletacji” nazwisk mieszczkańskich na Mazowszu w XVII i XVIII w.*, „Prace Filologiczne” 1985, XXXII, s. 97–107 – tam obszerniejsza literatura przedmiotu.

nazwiska na *-owicz* (grupa 1.) oraz nazwiska o genezie przydomkowo-imienniczej (grupa 3.) – niejednokrotnie nobilitowane nazwiska rodowe (np. *Radziwiłł, Kiszka, Pac, Sapieha, Pocij*); dominacja nazwisk na *-owicz* znajduje podłoże w ruskim substracie kulturowo-językowym;

- 2) nazwiska na *-ski*, które w Królestwie Polskim stawały się wówczas podstawowym typem nazewniczym w odniesieniu do stanu szlacheckiego są tu mniej liczne i zdarza się, że występują jako uzupełnienia nazwisk patronimicznych; jest to więc typ nowy, wtórny, który zaczyna się upowszechniać w związku z polonizacją kulturową szlachty Wielkiego Księstwa Litewskiego;
- 3) kulturowy substrat ruski wyraźnie jest również zaznaczony w warstwie imienniczej – średnio prawie 25% imion sygnatariuszy aktu *Unii lubelskiej* ze strony Wielkiego Księstwa Litewskiego nosiło imiona o genezie ruskiej (np. *Hrehory, Michajło, Fiedor, Isaj, Wasilej*); ten melanż kulturowy mógł być dodatkowym katalizatorem upowszechnienia ustroju demokracji szlacheckiej, który proponowała koncepcja Rzeczypospolitej Obojga Narodów. W dalszym następstwie prowadziło to do polonizacji warstwy szlacheckiej Wielkiego Księstwa Litewskiego i Rusi.

Kompozycja tekstu

Preambuła dokumentu *Unii lubelskiej*, oprócz cytowanej już incipitowej apostrofy: *W imię Pańskie amen. Ku wiecznej pamiętce sprawy niżej opisanej*, zawiera autoidentyfikację sygnatariuszy aktu: *My prełaci i panowie rada, tak duchowna jako świecka, książęta, stany wszystkie Wielkiego Księstwa Litewskiego, ktemu posłowie ziemscy na tym walnym a z pany radami i posły a stany wszystkiej Korony polskiej spolnym lubelskiem sejmie będące...*, a następnie wyliczenie sygnatariuszy aktu. Jest więc incipit preambuły retorycznie ozdobny (apostrofa, autoidentyfikacja, wyliczenie), zhierarchizowany aksjologicznie – prymat nad świeckimi mają wartości duchowe, religijne – co jest wyrażone *expressis verbis* i w apostrofie, i w wymienieniu w autoidentyfikacji *prelatów* przed *panami rady*, i w rozpoczęciu wyliczenia od *Waleriana, biskupa wileńskiego*.

Ówczesny świat wartości jest wyrażony również poprzez wymienienie przy poszczególnych osobach ich funkcji, tytułów i urzędów, np. *Ostafiej Wołowicz pan trocki, podkanclerzy Wielkiego Księstwa litewskiego, starosta brzeski i kobryński; Jan Chodkiewicz hrabia na Szklowie i Myszy, starosta żmojdz-*

ki, marszałek najwyższy Wielkiego Księstwa litewskiego, administrator i hetman ziemie inflancki, starosta kowieński, dzierzawca płotecki i telszowski; Mikołaj Chrystof Radziwiłł książę na Ołyce i Nieświzu, marszałek dworny Wielkiego Księstwa litewskiego.

Punkt 1. tekstu zasadniczego *Unii lubelskiej* zawiera deklarację intencji, motywację działań, odwołanie do historii związków obu państw, wymienienie sprawców aktu unii (którymi są Bóg, Król, sejm koronny i litewski), zarys pracy nad aktem, wreszcie podziękowania i pochwały za dzieło unijne.

Z punktów tekstu zasadniczego jest to część najobszerniejsza, ujęta w cztery kunsztowne retoryczne okresy, z których pierwszy brzmi jak następuje:

Oznajmujemy tym to listem naszym wszem ninie i na potym będącym ludziam, do ktorych jeno wiadomości ten list przydzie, iż my, mając ustawicznie przed oczyma powinność naszą przeciw ojczyźnie swej Wielgiemu Księstwu litewskiemu, ktorejśmy wszystkę pocziwość, ozdobę, pożytek pospolity, a najwięcej umocnienie od niebezpieczeństwa, tak wewnętrznego, jako zewnętrznego, opatrzeć powinni, bacząc przy tym i przed oczyma mając chwalebny a obojem narodowi barzo należny związek i społeczność przez przodki swe nigdy z obywatelami na on czas wszystkiej Korony Polskiej na wieczne czasy za spólnem a listownem obudwu narodow zezwoleniem uczynioną i listy, pieczęciami, przysięgami, czciami obojej strony dzierzaną, lecz potem za złymi zawisnemi czasy nia[e]jako zatrudnioną, zawždy tak my, jako przodkowie nasi, o tem myśleli i pany swe, tak sławnej pamięci Zygmunta, jako szczęśliwie na ten czas obiema narodom, polskiemu i litewskiemu, a panującego pana a pana Zygmunta Augusta, krole polskie, przez niemaly czas upominali i prośbami naszemi do tego wiedli, aby nam z powinności swy pański a królewski jako zwirzchni a jedni obudwu narodowo panowie do egzekucji a skutku tak spisow spolnych, jako i inych spraw i przywilejow naszych, które na ten związek i na tę społeczność z pany i ziemiami Korony polski jeszcze od pradziada Jego Królewskiej Mości, a także za Aleksandra krola, my z Korona polską mamy, z łaski a zwirzchności swy dopomoc, a to co się z tej społeczności wykroczyło, w swą rezę wstawić raczyli, zwiodszy nas z pany radami i inemi Korony polskiej stany na jedno miejsce do wykonania tej to chwalebny a obojemu narodowi pożytecznej sprawy, jako o tej sprawie unji i konstytucji i deklaracji i recessy sejmow po ty czasy będących jaśnie omawiają.

Abstrahując od ornamentyki i cech językowych tego fragmentu *Unii lubelskiej* (w obu tych warstwach mamy zgodność ze stanem XVI-wiecznym), trzeba zwrócić uwagę na dwa zabiegi w sferze treści, które są na granicy ma-

nipulacji faktami, a może *de facto* były zamierzoną manipulacją: 1) pisząc o „spolnej ojczyźnie”, sygnatariusze cały czas wymieniają jedynie Wielkie Księstwo Litewskie, Korona Polska jest niejako na zewnątrz tej „ojczyzny”, chociaż zarazem akcentują tezę o „obojem narodzie”; 2) pisząc o „dziele unijnym”, sugerują, że to oni nakłaniali króla Zygmunta Augusta, by to dzieło zrealizował, podczas gdy – jak wiemy – było zgoła odwrotnie. Czyż nie było owo fałszowanie historii świadomym zabiegiem mającym, uprawdopodobnić dobrą wolę wszystkich stron? Tego zapewne nigdy się nie dowiemy.

Stylistyka tekstu

Dokument *Unii lubelskiej* jest tekstem urzędowym, prawnym i politycznym. W związku z tym należy przyjąć, że dominujące w nim determinanty stylowe wiążą się ze stylem urzędowym i retorycznym. Jeśli chodzi o te pierwsze, to – jak już zaznaczono – sam fakt zapisu tekstu w języku polskim pozostawał w związku z XVI-wieczną praktyką sejmową:

Bardzo pouczającym wskaźnikiem wzrostu powagi języka polskiego jest jego zastosowanie w urzędowych drukach XVI w. W 1. poł. w. XVI wychodzą zbiory ustaw sejmowych po łacinie. Ale od połowy stulecia pojawiały się one już po polsku. Także osobne wydania uchwał sejmowych z lat 1507–1548 miały brzmienie łacińskie, ale później w zasadzie wszystkie uchwały sejmu w Krakowie, Warszawie, Lublinie, Piotrkowie; uniwersały poborowe, Rad Koronnych, elekcyjne, koronacyjne; postanowienia konfederacji generalnej, zarządzenia podatkowe są redagowane w języku polskim⁵.

Drugim wyznacznikiem stylu urzędowego jest omówiona wyżej kompozycja tekstu, dzielącego się na numerowane punkty z wyraźnie wydzieloną częścią wstępną, w której wymienieni są sygnatariusze tego aktu, częścią zasadniczą oraz zakończeniem, mówiącym o opieczętowaniu dokumentu *Unii lubelskiej* przez jego sygnatariuszy.

Trzeci wyznacznik to ustabilizowane formuły urzędowe mające postać wyrażeń i fraz – por. przykładowo: *Oznajmujemy tym to listem naszym wszem ninie i na potym będącym ludziom; w mocy zupełny[ej] na czasy wieczne zostawać mają; jedna a spolna Rzeczpospolita; wszem wobec i każdemu z osobna; Pisan i dan...dnia miesiąca...roku Bożego...*

⁵ Z. Klemensiewicz, *Historia języka polskiego*, Warszawa 1974, s. 276; por. T. Skubalanka, *Historyczna stylistyka języka polskiego. Przekroje*, Wrocław 1984, s. 182.

Czwartym wyznacznikiem urzędowości stylu jest specjalistyczne słownictwo. Dzieli się ono na dwie podgrupy:

- a. oficjalna tytulatura oraz nazwy urzędów, godności i funkcji, np. *Korona Polska, Wielgie Księstwo Litewskie, Król, Jego Królewska Mość, Jego Królewska Miłość, krole polskie, wielgi książdz litewski, krol spolny, panowie rada, posłowie ziemscy, stany wszystkie, książęta, hetman nawyszy, marszałek nawyszy*;
- b. terminy prawne i administracyjne, np. *artykuł, przywilej, deklaracja, wakować, list, konstytucja, uchwała sejmowa, obywatel, ziemia 'provincia', zastaw, statut, egzekucja, akta, prawo/prawa, spisy spolne, deklaracja, recessa, stany koronne*.

Wyznaczniki stylu urzędowego mają charakter strukturalny i informacyjny, stanowią tworzywo językowo-stylistyczne tekstu *Unii lubelskiej*, bez którego nie mógłby on funkcjonować jako akt publiczny.

Unia lubelska, jak już podkreślono, była ważnym faktem politycznym, tekst tego aktu ma więc znamiona charakterystyczne dla retorycznej wypowiedzi politycznej. Sprowadzają się one do oddziaływania perswazyjnego na audytorium sejmowe i szerszy krąg odbiorców za pomocą wykładników argumentacyjnych i estetycznych zgodnie z zasadami retoryki okresu odrodzenia⁶. Te pierwsze mają charakter racjonalny lub emocjonalny, te drugie nadają tekstowi cechy ozdobnej hieratyczności.

Zgodnie z zasadami retoryki rozumu sygnatariusze aktu *Unii lubelskiej* podkreślają jej utylitarno-polityczne motywacje, wśród których na plan pierwszy wysuwa się **pożytek pospolity, a najwięcej umocnienie od niebezpieczeństwa, tak wewnętrznego, jako zewnętrznego**. Na miejscu drugim jest wymieniania dobra tradycja dotychczasowych związków obu państw – *bazząc przytym i przed oczyma mając chwalebny a obojemu narodowi barzo należy związek i społeczność przez przodki swe*. Trzecim koronnym argumentem, motywującym zawarcie unii, są **wolności, dostojęństwa, prerogatywy, urzędy** wszystkie obojga narodu, a także **prawa, przywileje i wolności** poddanych przysługujące z dawnych czasów i od poczęcia unji wszem wobec i każdemu z osobna. Klamrą łącząca te argumenty jest podkreślenie wspólnotowości woli wyrażone kilkakrotnie w dokumencie *expressis verbis: My prełaci i panowie rada tak duchowna jako świecka, książęta, stany wszystkie Wielkiego Księstwa Litewskiego, ktemu posłowie ziemscy*.

6 Por. m.in. J. Ziomek, *Retoryka opisowa*, Wrocław 1990, s. 21–53; S. Dubisz, *Język i polityka. Szkice z historii stylu retorycznego*, Warszawa 1992, s. 11–30; J. Z. Lichański, *Retoryka od średniowiecza do baroku*, Warszawa 1992, s. 114–132.

To wspólnotowe *my* jest również naczelnym argumentem o charakterze emocjonalnym w szczególności wtedy, gdy dotyczy stanów obu państw, których przedsięwzięciu unijnemu towarzyszy chwała i pożytek. Podstawowym motywem takiego postępowania w sferze emocjonalnej jest **powinność** przeciw ojczyźnie swej [czyli – wobec ojczyzny], *któreśmy za łaską Bożą do tego końca i do tej konklusji przywiedli. Z czego bądź Pana Boga w trojcy jedynemu chwała wieczna, a krolowi Jego Mości z łaski Boży panu a panu Zygmuntowi Augustowi dzięki nieśmiertelna, zacnej tyż Koronie polskiej i Wielgiemu Księstwu litewskiemu sława i ozdoba na wiekuiste czasy*. Uczucie patriotyzmu znajduje więc źródło w łasce bożej, realizuje się dzięki staraniom króla w następstwie czego sygnatariuszy aktu unii lubelskiej czeka nagroda w postaci wiecznej sławy i chwały. W tym zestawieniu zawarta jest ówczesna hierarchia wartości: Bóg – król – stan szlachecki. Ponadto przedsięwzięcie unijne jest możliwe dzięki poczuciu *szczyrego braterstwa* oraz *spolnej braterskiej miłości*, łączących wszystkie podmioty biorące udział w tym dziele.

Waga podjętej w dokumencie *Unii lubelskiej* problematyki i ważkość zastosowanej argumentacji (racjonalnej i emocjonalnej) znajduje odzwierciedlenie w hieratyczności i retorycznej ozdobności tekstu. Służą temu następujące zabiegi w sferze organizacji warstwy językowej:

– zastosowanie rozbudowanego okresu jako jednostki składniowej, dzięki czemu tak skonstruowane partie tekstu są wyróżnione funkcjonalnie i zwiększają jego ozdobność, np.

Ktore artykuły iż tam na on czas prze krotkość czasu i prze inne gwałtowniejsze potrzeby Rzeczypospolity[ej] obojego narodu spolonymi spisy naszemi z stany koronnemi warowane być nie mogły, przeto tego wolniejszego czasy zjechawszy się na ten sjem spolny do Lublina na dzień dwudziesty trzeci miesiąca grudnia w roku przeszłym tysiąc pięćset sześćdziesiąt osмым przez Jego Krolewski Miłości za zezwoleniem oboich rad polskich i litewskich złożony i do tego czasu jednostajnie dzierzony i kontynuowany, takieśmy niżej opisane traktaty i namowy między soba uczynili, któreśmy za łaską bożą i do tego końca i do tej konklusji za zgodnym i jednostajnym obojej strony zezwoleniem i spolnym spisaniem, niwczym nie derogując recessowi warszawskiemu i inszym przywilejom przywiedli⁷;

7 Składnia periodyczna jest uznawana za podstawowy wykładnik retoryczności prozy renesansowej – por. A. Wierzbicka, *System składniowo-stylistyczny prozy polskiego renesansu*, Warszawa 1966.

– utrzymanie całości struktury składniowej tekstu w trybie orzekającym, co nadaje tekstowi charakter dokumentu i wzmacnia jego deklaratorywność, np.:

Sejmy i rady ten oboj narod ma zawsze mieć spolne koronne pod krolem polskim, panem swym, i zasiadać tak panowie między pany osobami swemi, jako posłowie między posły, i radzić o spolnych potrzebach tak na sejmiech, jako i bez sejmow, w Polsce i w Litwie;

– zachowywanie postpozycyjnego szyku orzeczenia (na końcu fraz i zdań), narzucające poszczególnym punktom tekstu określoną rytmikę i formułę rozporządzeń, np.:

Iż już Królestwo polskie i Wielgie Księstwo litewskie jest jedno nierozdzielne i nieróżne ciało, a także nieróżna ale jedna a spolna Rzeczpospolita, ktora się z dwu państw i narodow w jeden lud zniosła i spoiła; Moneta tak w Polsce, jako w Litwie, ma być spolną radą uniformis et aequalis in pondere et grano et numero petiarum et inscriptione monetae, co skutkowi przywieść Jego Królew-ska Mość jest powinien i potomkowie Jego Królewskiej Mości będą powin-ni; Sejmow innych żadnych osobnych stanom koronnym i litewskim od tego czasu Krol Jego Mość składać nie będzie, jedno zawždy spolne sejmy temu obojemu narodowi jako ciału jednemu w Polsce składać będzie, gdzie się Jego Królewski Mości i radam koronnym i litewskim nasłuszniej zdać będzie⁸;

– stosowane z umiarem figury stylistyczne, czyniące zadość kategorii ozdobności tekstu: a) apostrofy – np. *W imię Pańskie amen; Ku wiecznej pamiętce sprawy niżej opisanej; A ku lepszemu świadectwu i wiecznej pamięci rzeczy wyżej opisanych*; b) wyliczenia – np. *ma być obwołan oraz krolem polskim i tenże wielgim księdzem litewskim, ruskiem, pruskim, mazowieckiem, żmudzkiem, kijowskiem, wołyńskim, podlaskiem i inflackiem; prawa, przywileje i wolności poddanych; wolności, dostojenstwa, prerogatywy, urzędy wszystkie; przyznawamy i one pieczęciami, przysięgami, poczcziwościami swymi...warujemy, utwierdzamy i umacniamy*; c) powtórzenia – np. *jedna głowa, jeden pan i jeden krol spolny*;

8 W tym wypadku szyk postpozycyjny orzeczenia jest zapewne wynikiem stylizacji według wzorca części tekstów łacińskich, nie zaś przeniesieniem stylistyki tekstu potocznego – por. Z. Klemensiewicz, dz. cyt., s. 423–429; S. Dubisz, *Dwie tendencje stylistyczno-składniowe w rozwoju literackiej polszczyzny ogólnej*, [w:] *W kręgu wiernej mowy*, pod red. M. Wojtak i M. Rzeszutko, Lublin 2004, s. 419–427.

– nieliczne makaronizmy i latynizmy, wzmacniające erudycyjność tekstu dokumentu, np.: *Succesio Jego Krolewski Mości naturalis et haereditaria; nie czyniąc żadnej dismembracji koronnej; Foedera aut pacta abo zmowy i przy-mierza; feuda albo lenna; czyje to ojczyzny i posessje przedtym byli.*

* * *

Akt unii lubelskiej w dziejach państwowości polskiej i litewskiej miał wymiar międzynarodowy, europejski i epokowy; sprzęgły się w nim tradycje narodowe z tendencjami renesansowymi. Jako dokument polityczny *Unia lubelska* może być porównywana z *Konstytucją 3 Maja* czy też późniejszymi konstytucjami Polski 20-lecia międzywojennego. Językowo tekst *Unii lubelskiej* jest dobrym przykładem ukształtowanej już w znacznym zakresie XVI-wiecznej polszczyzny ogólnej.

Bibliografia

Teksty źródłowe

Unia lubelska – http://www.polska.pl/info/archiwa/unia_lubelska/tekst.htm (dostęp 23.09.2019)

Opracowania

Dubisz Stanisław, *Dwie tendencje stylistyczno-składniowe w rozwoju literackiej polszczyzny ogólnej*, [w:] *W kręgu wiernej mowy*, pod red. M. Wojtak i M. Rzeszutko, Lublin 2004, s. 419–427.

Dubisz Stanisław, *Język i polityka. Szkice z historii stylu retorycznego*, Warszawa 1992.

Dubisz Stanisław, O „nobilitacji” nazwisk mieszczańskich na Mazowszu w XVII i XVIII w., „Prace Filologiczne” 1985, XXXII, s. 97–107.

Dubisz Stanisław, *Polski dyskurs odrodzeniowy – kultura, polityka, religia, język*, „Przegląd Humanistyczny” 2004, nr 4, s. 27–42.

Dzieje Polski, pod red. J. Topolskiego, Warszawa 1978.

Klemensiewicz Zenon, *Historia języka polskiego*, Warszawa 1974.

Kuraszkiewicz Władysław, *Nazwiska na –owic w Warszawie XV–XVI wieku*, „Język Polski” 1951, XXXI, nr 1, s. 23–29.

Lichański Jakub, *Zdzisław Retoryka od średniowiecza do baroku*, Warszawa 1992.

Pod wspólnym niebem. Rzeczpospolita wielu narodów, wyznań, kultur (XVI–XVIII w.), pod red. I. Kąkolewskiego i M. Kopczyńskiego, Warszawa 2012.

Rospond Stanisław, *O nazwiskach na -ski*, „Poradnik Językowy” 1966, z. 1, s. 1–12.

Samsonowicz Henryk, *Historia Polski do roku 1795*, Warszawa 1973.

Skubalanka Teresa, *Historyczna stylistyka języka polskiego. Przekroje*, Wrocław 1984.

Wierzbicka Anna, *System składniowo-stylistyczny prozy polskiego Renesansu*, Warszawa 1966.

Ziomek Jerzy, *Retoryka opisowa*, Wrocław 1990.